

A

NIBELUNG-ÉNEK

KELETKEZÉSÉRŐL

ÉS

GYANÍTHATÓ SZERZŐJÉRŐL.

SZÁSZ KÁROLY

M. AKAD. LT.

PEST.

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADEMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.

1868.

A Nibelung-ének keletkezéséről és gyaúítható szerzőjéről.

(Előadatott a nyelvtudományi osztály ülésében october 26. 1868.)

Midőn a Nibelung-ének magyar fordítását, több évi tanulmányom s munkám eredményét, végre teljesen elkészülve van szerencsém a tek. akademia előtt Ráth Mór úrnak a műhöz méltó díszű kiadásában fölmutatni, engedelmet kérek arra, hogy e nagy német nemzeti eposzról, nem anynyira széptani mint irodalomtörténeti szempontból némieket elmondhassak.

A nagy műnek kiválólag széptani részletesebb fejtegetését adtam a Budapesti Szemlében, évek előtt, midőn már akkor is élénk vágyamat, az egész költeményt egykor teljesen a magyar közönség kezébe adhatni, sikerrel biztatni még magam sem mertem. S azzal ma sem dicsekedhetném, ha a szíves fogadtatás, melyben amaz értekezésemben elszórt fordítási kísérleteimet, s egy külön is megjelent önálló töredéket (A királynék veszekedése, a Koszorúban), illetékes egyének részesítették, hatalmasan nem buzdította s támogatta volna gyöngö örömet, mely a hosszan tartó munka alatt is nem egyszer meglankadott. Nem tagadom pedig, kiváló előszeretettel foglalkoztam a munkával; ritka belbecsén kívül azon érdekért is, mely a mi Etelénk mondakörével való összefüggése folytán azt nekünk, a németeken kívül minden más nemzet között kétségkívül legközelebb állóvá s legbecsesebbé teszi.

Költői becsét nagyra helyezem. Azt hiszem a legtisztelőre méltóbb helyek egyikét foglalja el a világirodalom eposzai közt. A naiv és a mű-eosz viszonyos becsé fő-

lött lehet versenegni; de őket összehasonlítani, s megmondani, a két faj közt melyiket illeti az elsőség, igen nehéz. A Nibelung-ének, bár azokhoz tartozom, kik azt jelen alakjában egy költő művének s nem különböző rhapsódok énekei egyszerű gyűjteményének tartják, még is inkább a naiv eposzok közé tartozik, s azért azt Virgil, Dante, Tasso, Ariosto, Camoens és Milton műveivel nem is akarom összehasonlítani. Körülbelül azon műfajhoz kell sorolnunk, mint a homéri eposzokat, melyek keletkezéséről szintén azt hiszem, hogy előre ment rhapsódok egyes töredékes énekei fölhasználásával, azokat vagy beszöve vagy átalakítva, egy költő öntötte jelen örök éltű alakjukba; és mint a perzsa Shah-Námét, melyről bizonyosan tudjuk, hogy mind a 60 ezer verspárt melyből áll, az egy Firdúzi írta, de lehetetlen föl nem tennünk nagy mérvű előmunkálatok s a népi tudalomban jóformán megállapított teljes mondakörök létezését, melyek az óriási műnek alapul sőt anyagul szolgáltak, a nélkül hogy a költő páratlan gazdagságú szellemének képzelő és alakító tehetségét korlátolták volna. Mint ezek, úgy állt elő hitem szerint a Nibelung-ének is, velök egy műfajhoz tartozik, s azért az ő mérlegökre is vetendő.

A költői külső fölöltötetés tekintetében s mind abban mi inkább kevesebbé ahoz tartozik, egyikkel sem állhatja ki a versenyt. Sem Homér derült, bájdús ege, sem a Firdúzi hártartalan gazdagságú színpompája nem terül el a Nibelung-ének fölött. A bevégzett tökélyű művészet azon felemelő s megnyugtató hatását nem teszi lelkünkre, mint a dicső görög eposz, sem annyira el nem ragad üdőségével, változatoságával, tárgya és kivitele felülmúlhatlan gazdagságával mint a Firdúzi költeménye. Ege borongó, szelleme korlátolt, hangja érdes, mint a nép és a kor, melynek méhében született.

De ha tárgyának rendkívül erős tragikumát, szerkezetének hozzáférhetlen szilárdságát, az egész alkotás teljes kerek befejezettségét vesszük, ama két versenytárs bármelyike mellett megáll, ha felül nem múlja őket. A Szigfríd végzeteljes sorsa s a burgundi királyi ház gyors emelkedése s rettenetes bukása előttem nagyobb szerűnek tetszik az Achilleusz haragjánál, s egységesebbnek és befejezettebbnek a végtelenig szétterjedő perzsa királymondánál. Ez utóbbiban,

egyed-alkatrészek vagy epizódok kitünően tragikusok, de az egész mű sokkal nagyobb és szétágazóbb cselekvényű, mint sem összegében azon erős és egységes benyomást tehetné, minőt a tragikum követel; míg az Iliász tragikai hatása nem oly megrázó s erkölcsileg mély, mint a keresztyén népeposzé.

Jellemek s alakok tekintetében is kitünő a Nibelung-ének. Az emberi kedély és szellem oly változatos és gazdagon árnyalt tükörét nem tünteti ugyan föl mint a homéri napsütötte prizma, s még kevesebbé mint Firdúzi csodaszép kalejdoskópja. De alakjai a gót építmények szilárdságával s határozott körvonalaival bírnak, s jellemeinek ép oly nagyszerű alapja, mint következetes kivitele. S Szigfridot és Hagen-t a végig következetes jellemrajzban épen úgy példányúl lehet fölállítani, mint Krimhildet a legmerészebb átalakulás lélektanilag mély és való fölfogásában. A mollékalakok, Rüdiger, neje és leánya bájos környezetében, Detre, Gunther, Gizeler, Volker, s mindnyájan, kivétel nélkül úgy vannak egyénítve, a mint csak a romanticismus képes, a classicismus soha.

De elég a költemény széptani méltatásából, melynek csak helyét akartam némileg megjelölni a világirodalom hasonfajú termékei között.

Átmenve már előadásom tulajdonképi tárgyára, az irodalomtörténeti oldalra, számot kell adnom a Nibelung-kérdés fejlődéséről s jelen állásáról. Mert előre bocsátom, hogy a német irodalomtörténet azon kérdései között, melyek a legbehatóbb és terjedelmes tárgyalás alá vétettek a nélkül hogy maig is teljesen eldöntettek volna, e függő kérdések között van s azok egyik legfontosabbika — a Nibelung-kérdés.

A kérdés boga a Nibelung-éneknek a középkorból fennmaradt kéziratain (codexein) sarkallik. E kézirati codexek igen számosak, s a XIII. századtól a XVI-dikig terjed keletkezésük ideje. Részint teljes kéziratok, részint töredékesek, összesen megközelítik a harminczat; de három fő codex körül csoportosíthatók, melyeknek másolatai s variánsai gyanánt tekinthetők a többiek.

Lachmann Károly, kitünő német philológ s irodalomtörténet-buvár volt főkép, ki a jelen század első negyedében,

mint egy elásott kincsét, napvilágra emelte a Nibelung-éneket, s 1816-ban kiadott művében „Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Noth“ tudományos vizsgálat alá vette a kérdést.

Wolf ismeretes elmélete a homéri költemények eredetéről, mely Homér egysége ellenében a több rhapsód által szerzett s azok töredékeiből később csaknem mechanikailag összeállított költemények tanát állította fel, legnagyobb virágzatában volt még. S Lachmann, ez elmélet tetszősége által csábítva, azt a Nibelung-énekre is átvitte, kimondva s a kéziratok — bár nem kevésbé önkényes — bírálatából megállapítani törekedve azon nézetet, hogy a Nibelung-ének nem egyéb mint egyes, s most is megkülönböztethető rományszerű költemények összefűzött láncolata.

Lachmann ez elmélete, mely a legújabb időkig általános érvényben volt, a legszorosabban összefügg magoknak a codexeknek bírálatával, s azért szükséges egy tekintetet vetnünk e codexekre magokra.

Ama három fő codex, melyek körül a többiek mind csoportosúlnak, a Lachmann által saját elmélete érdekében megállapított, de általánosan elfogadott s még a Lachmann-elmélet megingatása után is szokásból fentartott sorozatban, a következők:

Első, melyet Lachmann **A.** betűvel jelöl, s melyre ő minden kiadását alapította, a müncheni könyvtárban levő, eredetileg azonban hohonemsi kézirat, mely a XIII. századból, bár valószínűleg annak csak végéről, származik. E kézirat, melyről Lachmann maga elismeri, hogy két, nem igen gondos kéz által, s nem is szépen, nem is hibátlanul van írva, a legrövidebb a három fő kézirat között, melyek — ha ez csakugyan a legrégebb s a többinek alapja volna, mint Lachmann állítja — ebből kibővítve s toldva volnának.

A második a legelterjedtebb, azaz legtöbb közel-egykorú másolatban fennlevő codex az, melyet Lachmann **B** betűvel jelölt, mely sz-galleni kéziratnak neveztetik, s melyre már Lachmannu előtt, von der Hagen alapította a maga kiadásait, melyek azonban a Lachmannéival teljességgel nem versenyezhetnek. E codexet elterjedtségeért,

mely a középkorban legáltalánosb érvénye mellett látszik tanuskodni, a Nibelung-ének „Vulgátá“-jának is nevezik.

Végre a harmadik, s Lachmann által azért C-nek nevezett, legterjedelmesebb, a más kettővel szemben számos saját strófát tartalmazó, leggondosabb s legszebb kézirat az, mely eredetileg szintén hohemensi volt, később különböző kezeken át Laszberg báró birtokába került, s jelenleg a donauschingeni (bádeni) nagyhercegi könyvtár fő díszö; közönségesen azonban most is hohemms-laszbergi kéziratnak neveztetik. Újabb kutatások, a kézirat jellemének meghatározásával, azt mutatják, hogy a három kéziratnak, Lachmannal ellenkezőleg, épen ez a legrégebbike, s a XIII. századnak elejéről, ha nem a XII. végétől származik.

Megjegyezzük, hogy az előbb említett két kézirat, végstróphájában, a költeményt így nevezi: „der Nibelunge Noth“, a Laszberg-féle pedig „der Nibelunge Lied“. Lachmann, saját elmélete s az alapúl vett A. kézirat szerint végig megmaradt a Noth elnevezésnél, míg a (német) fordítók, ha Lachmannat használták is, többnyire a Lied elnevezést használták a költemény czímében.

Lachmann elméletének a Nibelung-ének több szerzőjéről, világosan kedvez azon felvétel, hogy a Münchoni (A) codex a legrégibb s a tulajdonképi eredeti. E kézirat sokkal töredékesebb s hézagosabb a többinél; könnyebb volt részekre osztani a nélkül, hogy a műtétel nagyon erőszakosnak tűnjék fel. Mihelyt fölteszszük, hogy a költemény nem egy szerző műve, hanem többek énekeiből van összetoldva melyek ugyanazon egy mondakör több tagjait tárgyalják, maga a codex rövidsége is igen előnyösen bizonyít a régiség mellett. Közvetlenül a nép és rhapsódjai ajkáról rövidebben jönnek le az énekek, s természetes, hogy az, ki azokat egybe füzi később, új stróphákkal pótolja ki a hézagokat.

Úgy de épen e föltétel az, a mi a fennlevő kéziratokra nézve legalább, teljességgel nincs kellőleg megállapítva. E codexek egyike sem közvetlenül a nép ajkáról vett ének vagy énekek első leirata, hanem minden esetre másod kézből van véve. A leírásnál pedig épen az ellenkező föltevés a természetesebb, t. i. az, hogy minél többször másolják, annál rövidebbé lesz mindig, részint a leírás ~~szegényes~~

lansága miatt, kik könnyebben hagynak ki egyes stróphákat mintsem újakat költenének, részint szándékosan mellőztetvén a kevésbé érdekes s megkapó részletek.

Általában Lachmann csak felállította elméletét, a nélkül hogy főleg a kéziratok korára s idősbségi sorozatára nézve valamit bizonyított volna. Azon petitio principii-be esett, hogy a több szerzőség elméletét előre felállította, s ebből következtetett az A codex legrégebbi voltára, mint a mely e föltevésnek leginkább megfelel. Elméletét ő maga s utána mindenki, — ismételjük a Wolf-féle homéri elmélet teljes virágzatában volt, — valami oly természetesnek s önként értetőnek találta, a mit bizonyítani sem szükséges, meg-támadni pedig a legnagyobb képtelenség volna.

1826-ban megjelent a Lachmann-féle szöveg az A-kézirat alapján, s oly általános érvényre jutott, hogy annak egyedüli jogosultságát senki sem vonta kétségbe. S bár a későbbi kiadásokban (második kiadás 1841; harmadik kiadás 1851., negyedik lenyomat Lachmann halála után, 1859.) ő maga is felhasználta a szerinte későbbi kéziratok külön strópháit, a nélkül hogy hitelességöket elismerné, s épen azért nyomdailag megkülönböztetve az általa hitelesnek tartott szövegtől, — elmélete mind a mellett senki által meg nem támadott érvényben állott egészen 1854-ig, midőn azt Holtzmann egyszerre halomra döntötte.

Holtzmann könyvével: „Untersuchungen über das Nibelungenlied“ kezdődik tulajdonképen a Nibelung-kérdés, mert eddig nem kérdeztek, nem vizsgáltak, — csak hittek s esküdtek a mester szavára. A könyv három főrésze oszlik. Az első, mely minket itt leginkább érdekel, a kéziratok kérdését vizsgálja s beható bírálat alá veszi a Lachmann által megállapított sorozatot és vele tökéletesen ellenkező eredményre jut, arra tudniillik, hogy a kéziratok, régiség tekintetében épen fordított sorban állanak; legrégebbi a C., annak rövidített másolata a B., s ennek ismét megkurtítása az A., mely különben is legtökéletesebb a három között. Részletekbe kellene követnünk Holtzmannat az összehasonlításoknál, hogy elöttünk is világossá váljék, miszerint a B codex a C-t, az A codex pedig a B-t, szándékosan rövidíti s célzatosan változtatja.

Holtzmann sem állítja azonban, hogy a C codex is az eredeti kéziratot tartalmazza. Az is csak másolat, csakhogy a legrégebb, s az eredeti forráshoz a legközelebb álló.

Engem Holtzmann elméletének helyességéről, miről közvetlenül a codexek összehasonlításából úgy sincs alkalom itélni, a költemény maga s annak tanulmányozása győzött meg. Soha sem tudnám elhinni, hogy akár az Iliász, akár a Shalínáme, akár a Nibelung-ének több szerző műve volna azon értelemben, miut Wolf az elsőre, Lachmann az utolsóra nézve ezt állítja, hogy t. i. a bár népszájon mesealakban létező mondakör több darabját, különböző költők s tán hosszabb időközökben, egymástól függetlenül egymásról táu nem is tudva dolgozták volna föl, s az utánok jött gyűjtőnek csak az összeszedés, kellő rendbe sorozás s legfelebb az egybekötő láncszemek hozzátoldása maradt volna fönn teendőül, minden lényegbe vágó alakítás nélkül. A perzsa királyok könyvéről tudjuk, hogy ha a mondakör a hagyományban megvolt s egyes részek valószínűleg többé kevesbbé ki is voltak dolgozva, a tulajdonképi alakító költő érdeme osztatlanul a Firdúzié. Az ő csodagazdagságú szelleme átalakította s úgy szólván másodszor megteremtette az egész költeményt. Pedig, ha a szóban forgó három költemény valamelyikénél, úgy épen eunél volna némi valószínűséggel fölállítható a több költő elmélete, akár a műnek egy ember erejét felülmúló óriási terjedelme, a leggazdagabb képzelődő erőt is kimerítő tartalmi és alaki gazdagsága, akár a lazább s kevesbbé egységes szerkezet tekintetéből. De hogy az Iliászt, s bátran mondhatom még inkább a Nibelung-éneket, csak nagyjában is, több költő írhatta volna meg s nem egy költői agy alkotása volna, azt senki sem volna képes elhitetni velem. Nem azért mert a költemény különböző részei gyakran utalnak és hivatkoznak egymásra; ezt bármely gyűjtő kéz is pótolhatta volna; hanem azért mert az egész mű oly egységes, oly szilárd szerkezetű, részei közt oly organikus összefüggés van, minő csak akkor lehet, ha alapeszméjétől kezdve kiviteléig egy teremtő és alakító agyban fogamzott és született. Ez nem zárja ki: hogy a monda, néphagyományban, mesealakban készen volt; sőt azt sem, hogy egyes részekre költői előmunkálatok is létezhetek

melyeket egészen saját terve szerint fölhasznált vagy elvetett a szabadon alakító költő; sőt végre azt sem, mi úgy is önként érthető, hogy magában a nép által alkotott s fentartott mondában is már van bizonyos, inkább vagy kevesebbé tökélyes és költőinek mondható alakítás; csak azt vitatom, hogy az, a kinek kezéből először jött ki a Nibelung-ének úgy a mint van, nem előbbi költők románczainak gyűjtője, hanem maga önállóan teremtő s alkotó költő volt.

Visszatérek az irodalomtörténethez.

Midőn Holtzmann könyve megjelent, Lachmann már nem élt. De tanítványai közül akadtak elméletének pártolói, kik nézeteit tovább is fentartották s erősen vitatták, valamint Holtzmann s követői sem maradtak adósok. A legnevezetesebb mozzanatok egyike, a mire Lachmann ellenében mulhatlan szükség is volt, a Nibelung-éneknek egy új, szigorúan kritikai kiadása a Laszberg-féle C kézirat alapján; mit maga Holtzmann teljesített 1857-ben. Az irodalmi vita, mely e kérdésben kifejlődött, s melyet a vitairatok egyike, szintén magától Holtzmanntól „A Nibelungkincs fölötti tusá”-nak találóan nevez, ezentúl azon kérdés körül forgott, mely egy másik vitairatnak címül is szolgál: „Nibelung-ének-e, vagy Nibelung-éneknek?” (Fischer Henriktől). S mondhatjuk, hogy a vita ma sincs teljesen eldöntve még, mert egyik fél sem adta meg magát, de több érv s úgy látszik a közvélemény is, szól az egy költő elmélete mellett.

S ki e költő? ki a németek nagy nemzeti eposzának s általában a középkor legremekebb naiv eposzának költője?

Míg Lachmann elmélete állt, a szerzőség kérdése részint megoldhatlan, részint érdektelen volt, s azért jóformán szóra sem került. Megoldhatlan, mert ha Lachmann szerint húsz külön s megkülönböztethető románcz sorozata a Noth, húsz költőt hol keressünk, mikor egy után is alig vezetnek elmosódott nyomok? S érdektelen, mert csak arról lehetvén szó, ki volt a gyűjtő ki a húsz románczot összeszedte s egy kissé nyelbe ütötte: e jó iródiák kiléte bizony nem nagyon érdekli az utókort. Mióta azonban az egy költő elmélete felül került, a kérdés rendkívül érdekes lett. Ki ne óhajtaná nevén nevezni tudni a világ legnagyobb költői egyikét? Az érdek természetesen százszoros a németekre nézve, kik sajátjokat és pedig

legnagyobb nemzeti költeményök költőjét keresik. S természetesen, hogy már Holtzmann sem utasíthatta el magától e kérdést. Meg is kísérle megoldását, de meg kell vallani, hogy megoldása azoknál sem nyert kedvességet, kik különben elméletét elfogadták. De véleménye nevezetes azért, mert később kiindulási pontul szolgált némileg, egy újabb s több tetszéssel fogadott kísérlethez.

A Nibelung-éneknek miutegy utóhangját képezi, s Lachmann kiadásaiban utána is van vetve, de nála minden tekintetben csekélyebb becsü, a Die Klage nevet viselő stróphátlan, félig elbeszélő félig lyrai hangulatú költemény, melyben a Nibelung-ének katastrópháját túlélő Etele, Detre és Hildebrand az elesetteket siratják el, s még egyszer röviden ismétlik az egész gyásztörténet főbb mozzanatait. És már e „Panasz“ tanusága szerint, a passauai püspök Pilgerin (ki a Nibelung-énekekben mint egykorú s a burgundi királyfiak és Krimhild nagybátyja szerepel, holott köztudomás szerint 971—991, és így a költemény időkoránál fél ezredévvél később ült a passauai püspökszékben) a fönlevő munkát Konrád nevü iródiákja által latin betűkkel megíratta. S Holtzmann szerint ez volna a Nibelung-ének, s így annak költője Konrád, a passauai püspök iródiákja. A Klage ide vonatkozó sorai így szólnak:

A passauai püspök Pilgerin,
 Öcséihez való jó szíve szerin',
 Leiratá e gyász mesét,
 Hogy tudja minden, hogy esék ;
 Latin betűkkel még pedig :
 Ezt mindenek elhihetik.
 A mint kezdődék s eredett
 Mindvégig a történetet,
 A hősök gyásztörténetét,
 Hogy mind rakásra öleték :
 Azt sorba úgy leírta mind,
 Maga s világ tudásakint
 Konrád mester, iródiák.
 A z ó t a a z t á n á t i r á k
 S megvar németül is a dal.
 Olvassa agg és fiatal,
 S jól ismerik mind a regét !
 Mely majd vidám, majd bús setét.
 De minek mondjam ? Itt van az :
 E dalnak neve : „A P a n a s z“,

Ezek a Klage vég sorai. Támpontot nyújtanak, de Holtzmann föltevését megczáfolják inkább, mintsem erősítenék. Konrád iródiák tehát latinul írta meg a munkát, s azt utána más fordította le vagy dolgozta át németre. A Konrád mester műve e szerint nem maga a mi Nibelung-énekünk, hanem annak legfőbb forrása. S Konrád diáktól benne a mondának azon hozzátétele származhatik, a mi a Pilgrin püspök szereplésére vonatkozik, kit Konrád, iránta való hódolata jeléül, fölléptetett a költeményben s a burgundi testvérek nagybátyjává tett.

A Holtzmann hozzávetése elhangzott. S a Nibelung-ének valódi költőjéről ismét nem volt szó egy jó darabig. 1862-ben azonban új lendületet adott az ügynek Pfeiffer Ferencz, a Germánia irodalomtörténeti folyóirat kiadója, kinek folyóirata a Nibelungkérdéssel már azelőtt is ismételve foglalkozott volt, ily czímű értekezésével: „Der Dichter des Nibelungenliedes. Ein Vortrag, gehalten in der feyerlichen Sitzung der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, am 30. Mai 1862.“ E kis röpirat eredményénél, mely lényegileg még vita alatt áll s a kérdést végleg eldöntőnek nem mondható, érdekesebb az út és mód, melyet Pfeiffer a kérdés vizsgálatára s tisztába hozatalára használ. Ő, a Nibelung-ének költőjének keresésére indulván, a költemény metrikai formájából indul ki, s először is e kérdést veti föl: Valjon a Nibelungstrópha, ismeretes szerkezetében, közvetlenül a nép teremtő költői szelleméből eredett, ősi, eredeti s bizonyos korokban általánosan használt versmértéke s alakja-e a népeposznak, vagy az előhaladott műízlés s valamely egyes költő teremtménye-e? S ha e kérdés az utóbbira dőlne el igenlőleg: kié? ki a Nibelungstrópha teremtője?

Előttünk, az idegen s azért elfogulatlan előtt, a Nibelungstrópha, a német nép zene és táncz ismeretes lejtésével s hangmértével annyira rokonosnak tűnik föl, hogy első tekintetre hajlandók volnánk a priori a kérdés első felére felelni igenlőleg. Ez azonban nem sokat bizonyít. Legfőbb annyit, hogy a strópha első szerzője eltalálta nép költői s zenei szellemét s oly stróphát tudott alkotni, mely utána nemcsak a költészetben emelkedett általános érvényre, hanem a zenében is alaphangul szolgált. A német irodalomtörténet

pedig azt tanúsítja, hogy a mérték és a stróphaszerkezet, mely első sorban mindig a lyra kizárólagos sajátja, utóbb azonban az eposznak is formául szolgál, kivétel nélkül mindig egyes költő feltalálása s alkotása volt a középkor költészetében. Az első német népeposzok mindenkének saját különböző formája van, az alliterált Hildebrand-énektől lefelé; s maga e tény valószínűtlenné teszi a hús költő elméletét. S csak a Nibelung-ének teljes megalkotása után fogadtatik el annak stróphája általánosan, s lesz (habár nem is mindig eredeti tisztaságában) egy egész sor epikai költemény közös formájává.

A Nibelung-strópha tehát aligha volt eredetileg nemzeti köztulajdon, hanem egy költő sajátja. A föladat tehát keresni azon költőt, kinek műveiben e versalak először jelenik meg határozottan, s kinek annál fogva azt sajátjának mondhatnók. És ime, a német irodalomtörténet ismer ily költőt egyet a XII. századból. S ez egy költő, történetesen szintén egy Konrád, de nem a passauai püspök írónakja, hanem egy előkelő felső-ausztriai lovag, a K ü r e n b e r g i e k nemzetségből, kinek egy esomó lyrai darabja maradt fenn ugyanazon versalakban, melyet maga dalai egyikében saját formáján a k nevez, szólván egy lovagról, a ki „in Kurenberges Weise“ énekel.

E lyrai apróságok oly érdekesek, hogy meg nem állhatom, bár tartalmi ismertetésük szorosán tárgyamhoz nem tartozik, hogy egy párt, fordításban, ne idézzek belőlök :

1.

„Soká, éjféli órán állék az orkelyen,
Egy lovagot hallgattam, úgy dalla szüntelen,
A Kurenbergi módján . . . más úgy nem énekel.
Vagy pusztúljon e tájról, vagy nekem öt bírni kell!“

Hozzátok hamarjában lovam s fegyverzetem ;
Egy asszony haragjától pusztúlni kell nekem.
Erővel azt akarná hogy csak szeressem öt,
De a világ végéig kerülöm én e nőt !

2.

Szivem gyakorta úgy fáj, nagy bút okoz neki,
Csak egyre volna vágya s azt ol nem nyerheti!
Hajh, azt reménytelen kell váltig fájlalnia. . . .
Nem arany, sem ezüst az: — egy ifju dalia.

Egy vad sólymot neveltem, egy évig vagy tovább,
S mikor hozzám szokott már s egész jámborra vált,
Mikor már barna tollát aranyba vontam én . . .
Egyszer csak fölrepüle és más hazába mén!

Soká, idő múltával, megláttam újolag,
Hát a lábára kötve volt szép selyem szalag,
A tolla színaranyba foglalva mindenik . . .
Vezérelj össze, ó ég, kik egymást szeretik! . . .

3.

Két szememet szivemből jött könnyek öntik el,
Hajh, édes kedvesemtől örökre válni kell.
Rágalmazók okozták! az isten vorje meg!
Több jó napot nem érek, de ők se érjenek!

4.

Az esti csillag fénye elrejt, nézd, magát.
Úgy tégy te is, szép hölgyem, nagy társaság ha lát.
Más férfiakra fordítsd mosolygó szép szemed,
Ne vegye észre senki, hogy szeretsz engemet.

5.

Az asszony, mint a sólyom, hamar leszen szelid.
Csak jól tudj bánni véle, azonnal közelít.
Igy nyort meg egy szép asszonyt egy deli szép lovag;
Föléled bátorságom mikor rá gondolok.

E lyrai költemények, melyekről már kétségtelen hogy Kürenbergi Konrádái, előbbi keltűek, mint a Nibelung-éneknek fenn levő legrégebb kézírata is. A Kürenbergi ugyan is a XII. század közepe táján élt és írt, a legrégebb Nibelung-kéziratot pedig a XIII. század elejénél, vagy legfőlebb a XII. legvégénél korábbra tenni nem lehet. Így a Küre lorgi- és a Nibelung-ének közt 60—80 évi időköz esik; s a z megdöntené a Pfeiffer feltevését, ha a jelenleg felevő kéziratok közül bármelyiket is az eredetinek lehetne tartani. E nehézség azonban nem léte-

zik ; mert hogy a Nibelung-codexek mindenike csak másolat másod harmad kézből, azt senki sem vonja kétségbe. Szerintünk legközelebb áll a forráshoz a hohenemsi Laszbergféle, melyet Lachmann harmadik helyre tett s C-vel jelölt; ez adja a költeményt legteljesebben, legszebben, legköltőibben; a többiek mind romlott textust adnak: de maga ez is csak másolat lévén, hihetőleg úgy áll az eredetihez, mint ő hozzá a többiek, s így föltehetjük, hogy az eredeti ennél is teljesebb, szebb és költőibb volt. Föl is kell tennünk; mert a költemény alkotása, szerkezete, jellemei, cselekvénye, meg-rázó tragikumuma, mind oly költőre mutatnak, kinek a külső felöltöztetésre is több költői tehetségének kellett lenni, mint a mennyit azon, előttünk fekvő alakjában találunk.

Mindezeknél fogva, bár teljesen bebizonyítottnak nem vehetjük, addig míg biztosabb adatokat nem állítanak ellenébe, legalább hihető és valószínű gyanánt elfogadhatjuk Pfeiffer hozzávetését, s egyelőre a Nibelung-ének költőjének Kürenbergi Konrádot tarthatjuk.

A Nibelung-ének előállása s fejlődése tehát e fölvétel szerint így állana. Az ősmonda, mesealakban, a hagyomány által nemzedékről nemzedékre adva, idomítva megvolt, valószínűleg (s erre még visszatérek) a németiség pogány korában. A X. században Pilgrin passauai püspök följegyeztette a mondát, diákul s hihetőleg csak prózában, a maga iródiákja Konrád által, ki püspökét beleszotte a mondába. Konrád mester latin feljegyzéséből német fordítások, átdolgozások készültek, s valószínűleg ezek egyike a Klage, páros rímes soraival, stróphátlanúl, az epikai alkotás minden ereje nélkül. Lehet hogy egyes részletek epikaiabb feldolgozásokat is nyertek. Jött a XII. század közepén egy valóban adományozott kitünő költő, kinek lyrai darabjaiban már meg van alkotva a Nibelungstrópha: Kürenbergi Konrád; előtte feküdtek az előmunkálatok, melyekből ő szolgailag bizonyosan semmit sem vett át, hanem az egész mondát, mely művészi alakítás tekintetében, úgy a mint a hagyományban élt, kétségkívül még nem kevés kívánni valót hagyott fönn, saját lelke kohában még egyszer megolvastva, egészen újjá alakította, s ez a dicső Nibelung-ének, melyet azonban ma nem az eredetiben, nem is egykorú másolatban, hanem lega-

lább is 50—60 évvel későbbiben s így valószínűleg némileg megrontva, vagy legalább eredeti becséből alászállítva bírnak a hochenems-laszbergi, s utána a többi codexekben.

Mit tett a Kürenbergi a magáéból a mondához, mit változtatott rajta? ki tudná egész bizonyossággal megmondani? Úgy látszik egyes alakok egészen az ő hozzáátételei, pl. Volkernek a burgundi hegedősnek rokonszenvet költő hősi alakja, mely nagy tapintattal s finom ízléssel van Hágón mellé állítva, hogy mérsékelje annak sötét zordonságát, s kölesnözzön neki is egy emberi vonást: a bajtársi barátságot. Fontosabb az, ha magán a mondán tett, költői vagy egyéb czélzatai szerint, lényegbe vágó átalakításokat — s a kérdés sokkal érdekesebb, mintsem egy pár perczig ne kellene időznünk nála.

Magából a költeményből veszünk kiindulási pontot. Az V. század közepén, Etele korában, a keresztyénség még csak alig terjedőben volt Közép és Nyugat-Európában. S bár költeményünkben a burgundiak mint keresztyének szerepelnek, ez szintűgy lehet anachronismus, mint rokonságuk a passai püspökkel Pilgerinnel. De ha nem is az, annyi bizonyos, hogy a népben még erősebb s általánosabb volt a pogány elem, mintsem a monda első alakulása pogány szellemtől s világnézlettől ne lett volna áthatva. Az egész Nibelungmondakör egyes szálait, a Szigfridmondát, a Brunhildmondát, a Nibelungkincs, a sárkányharez, és a varázsesuklya mondait nem csak visszakisérhetjük pogány eredetükig, de rajtok még mostani alakjokban is fölismerhetjük a pogány jellemet. Sőt az Eddában tisztán fölhaláljuk a tulajdonképi Nibelung- és a Brunhild-mondának eredeti pogány alakját; melylyel kétségkívül csak később fűzte össze a népköltészet azon tisztán történelmi alakokat, Etelét, Budát, Detrét, kik oly nagy benyomást tettek korukra, hogy a történelmi tudalmon kívül a mondában is századokig fentartották magokat. Kétségtelen, hogy a tulajdonképi Nibelung- és Szigfridmonda sokkal előbbi s még tisztán pogány származású.

A XII. század keresztyén költőjének, a már teljesen diadalmaskodott keresztyén civilizáció közepett, a pogány mondát keresztyén szellem és világnézet szerint kellett átalakítania, s ebben találjuk föl kétségkívül a legbehatóbb mó-

dosítást a mit rajta tett. E módosítás jelleméről s egyszersmind költői érzékéről tájékozást adhat egy pár példa, az Eddabeli pogány mondának a mostani (keresztyén) Nibelung-énekkal való összevetésében.

A pogány monda szerint, nem Krimhild, hogy boszút állhasson első férje gyilkosán, hanem Etele király maga csalja udvarába a burgundokat, hogy tőlök az elfoglalt Nibelungkincset visszakövetelje. A burgundok, mielőtt útra kelnének, elrejtik a kincset a Rajnába. Megérkezvén, Etele követeli hogy adják ki azt neki, azon alapon, mert Szigfrid özvegye után a kincs őt illeti, mint az asszony mostani férjét. A burgundok megtagadják a kincs kiadását, s áldozatul kell esniök Etele bosszújának. A küzdelemben Gudrun (mert így hívják a mostani Krimhildet) testvérei pártján áll, férje ellenében. S midőn őket meg nem mentheti, férje ellen fordul bosszúja. Megöli saját, Etelétől született fiait, koponyáikból billikomokat készített, s abból kínálja Etelét. Majd éjjel megöli férjét, s maga a tengerbe ugrik.

Mi egészen más a mi Nibelung-énekünk! Ki nem tudja hogy a pogány erkölcsök szerint erősebb a vérségi mint a házassági kötelék; s egy pogány Krimhilda nem állhat boszút férjeért testvérein, sőt inkább férjén testvéreiért. Ellenben a keresztyénségben a házas szerelem a legerősebb érzés, melyet a szenvedély bosszúvá magasíthat a vérszerinti testvérek ellen is. Ím egy szép példája a keresztyén költő mélyen beható átalakításainak, melynek művészi becsét s költőileg kizsákmányolható voltát hosszasan magyarázni nem kell, oly világosan mutatja azt a Nibelung-ének maga.

Vegyünk egy más vonást.

A költemény első felében, a Szigfrid és Brunhild-mondákban minden nyomon a pogány-mythikus felfogással találkozunk még most is. Szigfrid előzményei, a kincs csodás jelentősége. a törpék, a sárkány, a láthatlanná tevő varázscuklya, az ember fölötti erő, mindez épen oly csodás és pogány hitregei vonás, mint Brunhild természetfölötti ereje, melyet a nőszés által elveszit. Az Edda Sigurdjában (Szigfrid) és Brynhildjében azonban, mindez még sokkal mythikusabb és pogányabb. Részletekre menni nincs időm s terem, csak azt érintem, hogy a kincs balsors-hozó mythikus jelentősége

egész teljességében van feltüntetve, végig vive minden viszontagságon, hogy t. i. a kinek birtokába jut, annak el kell vesznie, és pedig épen a megátkozott kincs miatt. Mindezt a költőnek enyhíteni, hogy úgy mondjam keresztyéníteni kellett; s ő igen sok vonást egészen elhagyott, igen sokat háttérbe tolt, s kisebb jelentőségüvé tett. Szigfrid mind a mellett csodás alaknak maradt erejével és sérthetlen, vas nem járta szarubőrével. Csaknem a görög hitregék Heraklese. Sokkal nagyobb azonban az átalakítás Brunhildon. E harczzúz, a pogány mondában, egy varázsló nő és valkyr vegyülete, ki lángoktól körülvelt palotában lakik, hová csak a tüzön s bűbáj segélyével lehet bejutni. Szigurd, egykor történetesen találta őt, megszerették egymást, s jegyet váltottak. Később a kalandos Szigurd, Gudrunnal (a mi Krimhildünkkel) megismerkedvén, ez oly bájítalt ad neki, melytől előbbi szerelmét elfeledi, s vele kel össze. A Nibelung-énekben a Szigfrid és Brunhild korábbi ismeretségére két elmosódott vonás mutat csak. Egyik, hogy midőn Szigfrid, Guntherrel leánykérőben megjelen Brunhildnál, ez őt nevén szólítja, a nélkül azonban, hogy régi szerelmére és kötelezettségére hivatkoznék. A másik még burkoltabb: Brunhild, a nászvacsoránál keservesen sírni kezd, s midőn Gunther kérdi tőle sirása okát, azt feleli, hogy Krimhildet siratja, hogy királyleány létére hűbéreshez (a minőnek előtte Szigfridet bemutatták) mennie nőül. E sirásnak így nincs elég értelme; de bezzeg van, ha tudjuk a pogány mondából: hogy Brunhild régi szerelmét siratja! S Brunhild bosszúja is Szigfrid és Krimhild ellen mennyivel indokoltabb ezzel! A keresztyén költő azonban e vonást teljesen elejtette, s helyette csak a szemérmében s ereje hiúságában sértett nő bosszúját tette, ezeket aztán annál jobban kiemelte s művészileg kifejtette. Az átalakítást még sem mondhatjuk egészen szerencsésnek, nem olyannak hogy a költemény feltétlenül nyert volna vele, mint az előbb idézettel. A varázsitalt, mint pogány adalékot, s főleg mint az ő Krimhildje jelleméhez nem illőt, kihagyhatta volna. De minő más alapot nyer Brunhild bosszúja ez előbbi szerelem s eljegyzés által, melyhez Szigfrid hűtlen lesz; könnyei a nászvacsoránál mily forróan jónének szivéből s mily bosszúeskü lángja

égne bennök! Az éji kaland megtudása s az öv, és a királynék abból eredt szólalkozása, akkor csak az alkalmat adná a rég forralt bosszúra, s mindez mennyivel erősebb, erkölcsileg mélyebb és költőiebb volna így! A veszekedés is, a pogány mondában költőibb alakban van felhozva. Gudrun és Brunhild hajokat mossák a Rajnában, s versengenek, melyiket illeti meg hogy fölebb álljon a vízen? Ekkor fedi fel Gudrun, hogy hiszen Szigurd ment át Gunnar (Gunther) helyett a tüzön, s cserélt gyűrűt vele. Brunhild szóttan megy haza. Hét nap, hét éjjel böjtöl s tervezi bosszúját. A bosszu végrehajtása után Brunhild, midőn Szigurd holttestét meglátá, fölnevet — de azután megöli magát. Hiszen szerette! . . . Mennyit vesztett a keresztyén költő hogy e szerelmet elejtette! Az ő Brunhildja, a hatalmas, a bosszuálló nő, Szigfrid halála után még él, él mindvégig, de a költő már nem tudja mit csináljon vele.

Meg vagyok győződve, hogy a Nibelung-ének költője nem ismerte az Eddát. A szóhagyományban őrzött s öltöről öltőre átszálló mondából pedig kiveszhetett e vonás, a mint az éjszak elkülönözött nyugattól. S új elemek ragadtak hozzá, a Theodorich- vagy Detre mondából.

Az egyes mondakör részekre oszlása, a különböző mondakörök összeolvadása, szóval a monda-alakulás, a legérdekesebb tanulmányokra nyújt anyagot. De azokat nyomon kísérni most nem feladatomban.

Csak saját fordításomról ejtek még néhány szót. Nem melegségül hiányaiért, vagy apologiaképen. Senki e fordítás tökélytelenségét nálam jobban nem érezheti. De egy pár sajátját megemlíteni még is czélszerűnek tartom, mielőtt mások tennének észrevételt reá.

A magyar Nibelung-ének, ez minden olvasónak fel fog tűnni, sokkal modernebb színezetű mint a német. Nem csak az eredeti ónémet szövegről, hanem a Simrock-féle s egyéb fordításokról is szólok.

Az ódonság báját, mint az pl. Arany „Buda halálán“ oly nagy mértékben ümlik el, egy fordításnak megadni: ez kétségkívül a legnehezebb feladatok közé tartozik, s el kell is-

mernem hogy az nekem, minden törekvésem mellett is, csak igen kevésé sikerült. Használtam néhol ódon szókat és fordulatokat, de az egészen még is nagyon érzik az újdonság. S ez önkénytes elismerésével a tökélytelenségnek magamnak véltem tartozni, nehogy az mondassék: nem is tudtam mint kellene, holott csak teljes siker nem koronázta öntudatos törekvésemet.

Fordításomban a versmérték is modernebb az eredeténél. Az eredeti mértéke, ugyanis egyenetlen, szaggatott, darabos. Számtalan sora van, hol a rendes mérték nincs ki, számtalan hol több van a rendesnél. Ezt az egyenetlenséget könnyű lett volna megtartanom. De inkább arra törekedtem hogy fordításom a magyarban jól és kellemesen olvasható legyen, s azért tartottam magamat a Nibelung-strópha azon kifejtett s megállapodott szerkezetéhez, melyben azt Uhland s általában az újabb német költők, és utánok nálunk is többen, főleg Garay, használták. Fordításom ez által vesztett talán külső hűségben, de azt hiszem nyert kellemben s olvadási olvashatóságban. Ha hibáztam: enyhítse ezt is az észinte bevallás!

S most leteszem a könyvet, melylyel éveken át, annyi gyönyörrel, a fáradság által még növelt gyönyörrel, foglalkoztam. Átadom azt a magyar olvasó közönségnek, mely vajha fogadja szívesen s forgassa élvezettel; átadom, első sorban, irodalmunk s tudományosságunk leghivatottabb öröknek, a Tek. Akademiának!

